

Гр	Словарь української мови / за ред. Б.Грінченка. Т. 1-4. – К., 1907-1909.
Ж	<i>Желехівський Є., Недільський С.</i> Малорусько-німецький словар. – Львів, 1886. – Т. 1-2.
Закр.	<i>Закревський Н.</i> Старосвѣтскій пандуриста. Кн. Третія. Словарь малороссійскихъ ідіомовъ. – М., 1861. – С. 247-628.
ИФ	<i>Мещерский Н.А.</i> История иудейской войны Иосифа Флавия в древнерусском переводе. – М., 1958. – 578 с.
Карт	<i>Тимченко Є.</i> Картотека "Історичного словника української мови".
Тимч	
ЛЛ	Полное собрание русских летописей. Т.1. Лаврентьевская летопись и Суздальская летопись по академическому списку. – М., 1962. – 488 с.
НГ	<i>Янин В.П., Зализняк А.А.</i> Новгородские грамоты на бересте. – М., 1986. – 312 с.
СБН	Словник ботанічної номенклатури. – К., 1928. – 313 с.
СДМ	Словник ділової мови. - Харків – Київ, 1930.
Ср	<i>Срезневский И.И.</i> Материалы для словаря древнерусского языка. Т. 1-3. – Спб, 1893 – 1912.
ССУМ	Словник староукраїнської мови. Т. 1 – II. – К., 1977-1978.
СУМ	Словник української мови. Т. 1-11. – К., 1970-1980.
Ф	<i>Фасмер М.</i> Этимологический словарь русского языка. – М., 1964 – 1974. Т. 1-4.
ХА	<i>Истрин В.А.</i> Хроника Георгия Амартола в древнем славянорусском переводе. Т.1. Текст. – Пг., 1920. – 612 с.

В.І.Кажан доцент, канд. філол. наук

Із спостережень за використанням словесного повтору в художньому мовленні

З-поміж інших мовних засобів у романі Б.Харчука "Кривняки" вирізняється повтор, дійова семантико-стилістична фігура підсилення експресії, виразності, образності. Саме повтор допомагає письменникові виразити людську душу, показати мрії та помисли, пошуки правди та сенсу життя героїв.

У романі поширені такі види словесного повтору: а) лексичний (абсолютний) повтор; б) частковий повтор граматичних форм одного і того ж слова; в) частковий повтор однокорених слів; г) комбінований повтор.

Ступінь експресивного впливу кожного із указаних видів багато в чому визначається категоріальною належністю, структурним типом, контактністю чи дистантністю розташування.

Як показали спостереження, значне стилістичне й емоційно-експресивне навантаження у прозі письменника несе лексичний повтор різних повнозначних частин мови: іменників, прикметників, займенників, прислівників. Наведемо приклади:

Певно, так, як іскряться зорі на снігу, зацвітає папороть. Певно, що так – спалахне, а вловити не можна. Цвіт людського щастя. Його хотілося б знайти. Вона б змогла порізати собі руку, схвала б цвіт у долоню (Цитуємо за виданням: Харчук Б. Твори в 4-х т. Т. 2. – К.: Дніпро, 1991). – (с. 211).

А ніч – уся земля в чорному.

Найменшого вітру. Хмари обкладали небо й спинилися. Білі сніги стали чорні. Темна стодола, темна комора, темна хата, під якою вона спинилася. Вийшла з темряви і в темряву увійшла (с.229).

- *Замерзла! – допоминався і пробував усміхнутися.*

- *Я вся з морозу. Я вся, що лід. Ти визимнив мою душу. Моя душа зимна (с. 232).*

Повторюватись можуть і дієслова (часто зі значенням руху, стану, інтенсивності дії).

Йї на очі набігла сльоза. Вона не могла збагнути, чому сплакнула. Захотілося плакати. Не голосячи, не ридючи, давлячи плач у собі, ковтаючи його, а сльози щоб лилися й лилися (с.229).

Рідше з певною стилістичною метою використовується повтор службових слів (прийменників, часток, сполучників):

Все, що було найкращого в його житті, – це той осінній вечір. Тоді дуже хотілося жити. З боєм, з мукою. Може, за все своє життя тільки тоді, тільки один раз він і був щасливий. Бо хіба не воно, не те, коли хочеться жити, і є щастя? (с. 220).

Без неї, тієї пташки, вона б теж не могла жити. І без kota, без собаки, без корови... (с.6).

У романі “Кривняки” більш численним є частковий повтор однокорених слів, поєднання мотивуючої і мотивованої основ. Уміло введені в контекст, подібні слова стають ефектним засобом передачі тонких відтінків смислу, підвищують експресивність усього висловлення.

У ролі мотивуючих основ досить часто виступають дієслова, цим самим підсилюючи своє звучання і смисл за рахунок умотивованих ними іменників.

1. *Ганка поцілувала Мирона і врятувала своїм поцілунком (с.233).*

2. *Темінь, і він темнів, сидючи на лавочці.*

Інші взаємовідношення основ: прикметник – іменник, дієслово – прикметник, дієслово – дієприслівник, дієслово – дієприкметник, прислівник – іменник у аналізованому тексті зустрічаються рідше:

3. *Роки не закарбувались на його лиці – помітно налили силою статуру. Климчик став прямокутним і, дивлячись на нього, можна було бачити, що та прямокутність не підніметься вгору, а навпаки – розростеться у ширину (с.430).*

4. *Він мовчав. Її біла хустина біліла йому вишневим цвітом (с.412).*

5. *Цей вірш можна було завчити, як “Отченаш...”, не думаючи. Але вона не могла не думати... (с. 361).*

6. *І вишні, які насадив, і сад, посаджений батьком, зашуміли прощальним гомоном (с. 551).*

7. *– Ну я пішла, доню.*

Вона ступала зі дзвоном.

- *Ідіть, мамо, - вишептом Оксана. Її вишепт прищемили скрипкові двері, відчинившись і зачинившись (с. 385).*

Однокореневі слова можуть використовуватись як у одному реченні (№1, № 2, № 3, № 4, № 6), так і у сусідніх реченнях (№ 5, № 7), що служить важливим засобом внутрішнього взаємозв'язку у складі цілого тексту.

Нерідко речення вміщують декілька однокореневих слів, які утворюють своєрідні смислові ланцюги, підсилюючи експресивність речень та надаючи їм більшої значеннєвої ваги:

Мотоцикл завівся відразу. Вимчали на асфальт – і тільки замиготіло. Рожевіло небо, рожевів стан. Рум'яніла траса. Захід блакитнів, і блакитний вітер бив в обличчя. Вони ще ні разу так не їхали. Машина, її звуки – пах-пах! – були згодні з ними. І рум'яна траса, і рожеве на сході, блакитне на заході небо – все єдналося у згоді (с. 469).

Досить часто Б.Харчук послуговується частковим повтором граматичних форм одного й того ж слова. Наведемо приклади:

То не був провіток здорового глузду: якою міркою міряєси, такою і тобі відміряють. Ні, Іван у цю істину не вірив. Він завжди міряв так, щоб йому було вигідно. А хіба Чалапало міряв інакше? (с.311).

Люди святкують – перепочивають, як перепочиває під снігом сама земля (с. 208).

Горох, капуста, пампушки – страви холонули, і холонула їхня мова (с. 209).

Сніг зарипів, оглянулася. Тільки-но ступила, а ніби за нею хтось ступає (с. 210).

Долото шпарке, невтомне й чутливе.

Струже стружку, а ніби музику народжує. Ця музика не для душі, але він знав, що і на ложках можна зіграти.

Матвій втішався своєю роботою, розмовляв з деревом, а дерево розмовляло з ним (с. 200).

У структурному відношенні повтори в авторському контексті являють собою слова, рідше – словосполучення. Наприклад:

1. *Вороні масті лошиця випала з табуна. Вилискувала, воронуючи шерстю (с. 411).*
2. *Чорно чорніли брови й сонячнилися очі (с. 410).*
3. *Оксана зараз думала, мовби не думалося нею самою, а поставало з того рипіння, з того ковзання, бо важко було йти не сковзаючись (с.211).*
4. *Він стояв у мовчазних стінах. Невже материнське зітхання, Ганчина сльоза і перше, мовлене тут ним слово, і перший сміх Сашка, якого він пережив, і перший сміх Дмитра, який переживе його, і думи, і пориви, надії покоління, яких вигойдала колиска під сволоком, розваляться, розсиплються і не збудуться, пропадуть разом із цією хатою? Миронові думки заболіли, як болів під серцем осколок війни, віщучи перемену погоди. Материнське зітхання про щастя не старіє, Ганчина сльоза,*

яка обмивала те щастя, не висохне, і голоси думок, поривів, надій бринять, як перший дитячий сміх, як перше дитяче слово. Якщо не заповнити цим спадком нову хату, то навіщо вона? Для кого? (с. 330).

Підкреслимо, що повтор словосполучень набуває більшої ефективності порівняно з повтором слів або форм одного й того ж слова.

Суттєвою особливістю повторів у романі є те, що вони являють собою органічну частину або одного речення (простого або складного – див. приклади № 1, № 2, № 3), або декількох (№ 4).

Повтори, входячи до складу одного речення, займають у ньому різну позицію: на початку речення (№ 2), в кінці (№ 3), в середині (№ 5). *Яка то свічечка світить йому, Олександрові? – с. 206.*

Повтор може розташовуватись контактено (№ 2, № 4, № 5) та дистантно (№ 3, № 4). У першому випадку значно підвищується експресивний вплив повтору, у другому – повтор характеризується послабленою експресією.

У прозі Б.Харчука для підсилення, відтворення і передачі перш за все внутрішньої енергії дії, стану героїв використовується комбінований повтор, у якому сполучаються структурні елементи лексичного і часткових повторів:

а) граматичні форми й однокореневі слова:

“Чуси?” – “Що?” – “Пахне...” – “Якимось мастилом чи якимось мазутом”. – “Ні, “ти підніми голову”. Вона підняла голову. Шуміли тополі. Вечір западав у ще темнішу ніч. І з тополиного шуму до неї долинув запах вишень. “Чуси?” – “Тепер чую: добре пахнуть вишні”. – “Еге ж, добре”. Сиділи довго й ні про що не балакали. Пахли вишні (с. 368).

б) граматичні форми і лексичний повтор:

Її зустріли шумом тополі. Високі, вищі за смереки. Шуміли поверх смерек, коли увійшла в сад, і шуміли довгими темними алеями (с. 368).

в) лексичний повтор і однокореневі слова:

Вона не відчула холоду. Ловила долонями туман, махала руками, сама заплітаючи себе довгими сизими пасмами, які стелилися й стелилися долиною. І туман чіплявся до її голих ніг і до голих рук. Він заплітався в її розпущені коси і обвивав шию. А вона сама ловила його ще і ще, сама туманіючи...

г) граматичні форми, однокореневі слова, лексичний повтор:

Боліла голова, і Ганка прокинулася. Її сон був неспокійний. Голова боліла у сні. Спала й чула, як вона болить: колупає й колупає, а скроні стискає. І шумить. Той шум, подразливий, холодний, пробивався морозом по жилах, розходився по тілу (с. 227).

Подібні повтори, як бачимо, проходячи через увесь текст, сприяють формуванню експресивно-підсилювальних смислових відтінків.

Отже, в результаті повторної реалізації мовних одиниць усіх типів досягається та єдність усього зображення, всієї картини в цілому (місце дії, спосіб життя, думки, бажання, настроїв героїв тощо), що підкреслює велику майстерність письменника, визначає творчу манеру авторської оповіді.

С.О.Караман, професор, д. пед. наук,
О.В.Караман, доцент, канд. пед. наук

Формування у старшокласників гімназії аудіативних умінь і навичок

Останнім часом різко змінилася комунікаційна і, відповідно, мовна ситуація в суспільстві. З'явилися нові способи збереження й переробки вербальної інформації, серед яких домінують аудіо- та аудіовізуальні джерела мовлення (радіо, телебачення, телефонний зв'язок), тобто усне мовлення у своїх нових різновидах. І якщо донедавна проблеми вироблення мовленнєвих навичок були актуальними, як правило, для професій гуманітарної спрямованості, то "сьогодні практично для всієї системи освіти важливим є формування в учнів умінь розв'язувати комунікативні завдання з метою оволодіння спілкуванням, що сприяє формуванню мовної особистості, якою може стати кожен випускник середньої школи" [4, 24].

Нові реалії у вербальному спілкуванні загострюють необхідність розв'язання словесниками найважливішого завдання – формування в учнів комунікативної компетенції, під якою розуміємо вміння швидко планувати власну мовленнєву програму, добираючи найбільш виразні мовні засоби, забезпечуючи ефективний зворотний зв'язок. Комунікативна компетенція містить мовленнєвознавчі відомості про стилі, типи мовлення, способи зв'язку речень у тексті та ін.; вміння й навички аналізу тексту; власне комунікативні вміння – вміння мовленнєвого спілкування з урахуванням адресата, мети, ситуації, сфери спілкування.

Формування комунікативної компетенції – тривалий процес, успіх якого залежить від багатьох чинників. Головне завдання при цьому полягає в розв'язанні системи комунікативних умінь, взаємодія яких забезпечує функціонування основних видів мовленнєвої діяльності – аудіювання, говоріння, читання й письма. Уміння слухати, читати текст, розуміти й переконувати його формують особистість, здатну пізнавати й спілкуватися.

За спрямованістю на прийом і видачу мовленнєвої інформації аудіювання, як і читання, є рецептивними видами мовленнєвої діяльності (на відміну від говоріння й письма).

Аудіювання – це розуміння сприйнятого на слух мовлення. Мета аудіювання полягає в осмисленні почутого мовленнєвого повідомлення. Уміння слухати – одне з основних умінь, що є головним критерієм комунікабельності. Це вміння надзвичайно важливе в повсякденному житті. Завдяки спеціальним дослідженням встановлено, що час, присвячений окремим аспектам комунікації, розподіляється таким чином: слухання – 40%, говоріння – 35%, читання – 16%, письмо – 10%. Експериментально